

КЪМ ВЪПРОСА ЗА ЯДРЕНИТЕ МОДИФИКАТОРИ
ВЪВ ФУНКЦИОНАЛНО-СЕМАНТИЧНОТО ПОЛЕ
НА ПЕРСОНАЛНОСТТА
В СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК.
РЕЛАЦИЯТА
ПЕРСОНАЛНОСТ - СВИДЕТЕЛСТВЕНОСТ

Васил Стаменов
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

ON THE SUBJECT OF ROOT MODIFIERS
IN THE FUNCTIONAL-SEMANTIC FIELD
OF PERSON IN CONTEMPORARY BULGARIAN.
THE RELATION BETWEEN PERSON
AND EVIDENTIALITY

Vasil Stamenov
Plovdiv University “Paisii Hilendarski”

The article reveals different understandings of the language means that function in the core of the functional-semantic field of person in Bulgarian. The article espouses a credible explanation for the presence of homonymy between singular verb forms in the aorist (*ti pisa* ‘you wrote’, *toi/tya pisa* ‘he/she wrote’). Furthermore, the article highlights the ability of peripheral conclusive modifiers to combine with verb forms marked by evidentiality.

Keywords: functional-semantic field, the functional-semantic field of person, morphological category, evidentiality

Обект на изследване в настоящия текст е функционално-семантичното поле на персоналността в съвременния български език (по-нататък СБЕ). Вниманието е съсредоточено главно върху ядрото на категорията. Интересът към тази проблематика е продиктуван от различието между морфемите, изразяващи значението за лице в парадигмите на отделните глаголни времена, а също и от комбинирането на персоналните флексии със свидетелската морфема *-х-* и нейния аломорф *-и-*. В определени словоформи разглежданите значения се дублират, а в други случаи са формално неизразени, което също е основание за избора на

подобна тема. Направен е опит да бъде взето отношение по дискуссионния въпрос, намерил различно тълкуване при отделните автори, кои максимално специализирани средства трябва да бъдат поставени в ядрото на ФСП персоналност – лексикално-граматичната категория лице при личните и притежателните местоимения или морфологичната категория лице при глагола. Целта на проучването е да докаже, че съществуващата омонимия при аористните форми за второ и трето лице, единствено число е възможно да намери своето логично обяснение. В хода на изложението е направен опит тълкуването на езикови факти от съвременното състояние да бъде допълнено с анализа на архаични форми, които са част от историческото езиково наследство. Този подход се оказва необходим, защото част от интересните казуси в парадигмата на глаголното лице в СБЕ са наследени от предходни етапи. Настоящият текст няма претенциите за изчерпателност.

Известно е, че функционално-семантичната граматика съчетава два подхода: от форма към значение и от значение към форма. Първият начин за описание на езиковите факти е определяян като водещ за този тип граматика (Куцаров/Kutsarov 1985: 17 – 18). В своя „Очерк по функционално-семантична граматика на българския език“ И. Куцаров отбелязва, че „в центъра на ядреното функционално-семантично поле стои морфологична или лексикално-граматична категория. При това характерен тип е морфологичната категория“ (Куцаров/Kutsarov 1985: 20). Авторът предвижда обособяването на функционално-семантични полета с ядро, образувано от лексикално-граматична категория, само за езици, в които липсват граматикализирани морфологични средства, изразяващи определено значение (Куцаров/Kutsarov 1985: 16). При наличието в изследвания език и на двата вида категории приоритет получават морфологичните средства. Българският език притежава няколко категории, изразявани както по морфологичен, така и по лексикално-граматичен начин: род, лице, число, падеж. И. Куцаров разглежда морфологичните категории род на имената (с изключение на съществителните) и лице на глагола като ядра на функционално-семантичните полета *генеричност* и *персоналност*. Различно е мнението на Кр. Чакърова, според която съществуват достатъчно основания в ядрото на генеричността

да бъде включена лексикално-граматичната категория род на съществителните имена (Чакърова/Chakarova 2019).

С оглед тематиката на настоящото изследване ще отбележим, че в българистиката няма единство по въпроса за типа категория, която функционира в ядрото на ФСП персоналност. „Морфологично ядро на категорията – отбелязва Ст. Георгиев – образуват формите за лице на глагола и личните местоимения“ (Георгиев/Georgiev 1991: 364). Както вече споменахме, И. Куцаров разглежда като ядрена само морфологичната категория лице на глагола (Куцаров/Kutsarov 1985: 75). Включването на две категории в ядрото на едно ФСП не се приема безрезервно от лингвистите. Кр. Чакърова например възразява срещу аналогична интерпретация на ФСП на квантитативността (Чакърова/Chakarova 2019, ръкопис). Ние обаче смятаме, че тезата на Ст. Георгиев изглежда убедителна. Ако за прилагателните имена е възможно да бъде доказано, че изразяваният от тях род изпълнява структурни функции, то в сферата на персоналността ситуацията е по-различна. Глаголните флексии са носители на информацията за лице. Необходимо е обаче да се потърси отговор на въпроса как става възможно изразяването на персоналните значения в рамките на глаголните форми. Подобна възможност е характерна за българския език (по-нататък БЕ) като част от групата на славянското езиково семейство, но не и за всички индоевропейски езици. Показателна в това отношение е статията на С. Дякова „За категорията лице в български и английски език“ (Дякова/Dyakova 1971). Примерите, илюстриращи някои случаи на двусмислица, показват и характерната за английския език липса на персонални флексии, което прави употребата на личните местоимения задължителна (Дякова/Dyakova 1971: 116). В БЕ развоят на формите за сегашно време е свързан с този на формите при личните местоимения. Такава е например зависимостта между формата за първо лице множествено число на личното местоимение *мы* и формата на глагола *съм* *iesmъ*. В хода на езиковото развитие формите на местоименията са взаимодействали с тези на глагола *съм*, а и с другите глаголни форми за сегашно и минало време. Завършекът *-хомъ* преминава в *-хмѣ*, защото се повтаря развоят на формите за сегашно време, които пък повтарят разволя на личното местоимение. Това означава, че от определена гледна точ-

ка двата типа форми могат да се разглеждат като равнопоставени. Показателен е фактът, че рядко формите на спомагателния глагол се употребяват с изпуснати лични местоимения. Изречения, съставени единствено от глагола *съм*, са възможни, но явлението не е широко разпространено. Флексиите, изразяващи лице, при глаголите в максимално немаркираното сегашно време притежават сходство с личните местоимения. **Мы** съдържа звука **-м-**, показващ първо лице вече като морфема в рамките на глаголните словоформи (*преподавам, преподаваме*). Предположението, че информацията за лице е прехвърлена върху глаголните форми, а същинското ѝ изразяване е било при личните местоимения, взаимодействали активно с глагола *съм* (*ние* получава завършек **-е-** под влияние на формата **сме**) и оказали въздействие върху останалите лични глаголи, би могло да бъде подкрепено. И. Кръпова споделя подобна позиция, позовавайки се на Р. Якобсон: „самите лични окончания произхождат от лични местоимения или от местоименни основи“ (Кръпова/Крарова 2014: 10). Авторката посочва, че менталният речник на всеки език „представлява списък от основи и афикси според техните комбинативни възможности“ (Кръпова/Крарова 2014: 6). Според Д. Попов маркерите за лице („личният завършеци“) „сж бивши мѣстоимена, които напомнятъ лично или показателно местоиме. Обърнали се въ обликови принадлежности на глагола, срастнали се с основата му и значително се промѣнили, или съвсем изчезнали“ (Попов/Поров 1941: 65). За съществуваща взаимозависимост между личните местоимения и глаголните форми в структурата на изречението свидетелства облигаторността на вербалните персонални флексии¹. Ако съществителното име е възможно да съществува в състава на изречението и без съгласувано определение, то подобна зависимост не се открива в рамките на глаголната парадигма. Личните глаголи изразяват действие, свързано винаги с определено лице/субект. Генеративният синтаксис приема задължителността на подложната позиция и в изречения, където тя е незапълнена. В изречения, съставени само от лично

¹ За разлика от тях личните местоимения могат да се изпускат, без това да променя семантиката на изречението – срв. *Ние вървахме по улицата* = *∅Вървахме по улицата*.

местоимение, спомагателният глагол се подразбира и означава ‘съществува, има’². Експлицираният елемент продължава да бъде в смислова връзка с формално пропуснатия.

Важна е способността на личните местоимения да разрешават случаите, в които има омонимия между глаголните форми. Този факт е отбелязан от И. Куцаров в „Очерк по функционално-семантична граматика на българския език“ (Куцаров/Kutsarov 1985: 82). Подобно обстоятелство е възможно да се тълкува в подкрепа на тезата, че същинското изразяване на лицето е при личните местоимения, а в хода на езиковата еволюция са се развили лични флексии в рамките на глаголното словоизменение, което е причина в СБЕ персоналната семантика да се изразява предимно морфологично. Като извод ще посочим, че приемаме твърдението на Ст. Георгиев, поставящо в ядрото на персоналността „формите за лице на глагола и личните местоимения“ (Георгиев/Georgiev 1991: 364). То би могло да бъде подкрепено, защото изразяваната от глаголните форми персонална семантика изпълнява съгласувателна функция (Ницолова/Nitsolova 2008: 226), но тя се отличава от съгласуването между съществителното име и неговите съгласувани определения. Сходна е позицията на В. Иванова, която също поставя в ядрото на „разглежданата категория [...] формите за лице на глагола и [...] някои форми на личните местоимения“ (Иванова/Ivanova 2012: 225).

Парадигмата на глаголните форми за аорист, имперфект, плусquamперфект в СБЕ се характеризира със съществуването на омонимия във второ и трето лице единствено число (*писа/писа, пишеше/пишеше, беше писал/беше писал*). Всички посочени форми (без аористните, чието значение е абсолютна предходност) са маркирани със значението зависим таксис. Връзката с миналото или с друго предходно спрямо момента на говорене действие изисква да насочим вниманието си към езиковото развитие на формите, изразяващи предходност. В диахронен план са засвидетелствани няколко вида аористни форми. Най-древният е т.нар. прост аорист, който в писмените паметници е „рядка форма“

² П. Бъркалова представя примери, в които глаголът *съм* е изразител на такава семантика (Бъркалова/Barkalova 2011: 107 – 108).

(Мирчев/Mirchev 2000: 103), но второличните и третоличните му сингуларни форми са запазени и до днес. К. Мирчев отбелязва, че регистрираните образци са предимно в глаголически текстове (Мирчев/Mirchev 2000: 104). Логично е да предположим, че в предписмения период на славяните тези форми за минало време не са били така малобройни, а са изместени от по-късно образуваните други типове аорист. Формите за прост аорист са наследени от индоевропейския праезик, чиято система е реконструирана от специалистите. За този твърде отдалечен период предположенията винаги се отличават с известна условност, но от възстановените, характерни за по-късния праславянски език, форми е видимо, че граматичните флексии и тогава не са били способни да разрешават всички възможни случаи на полисемия: паде (2 л. ед. ч.), паде (3 л. ед. ч.)³. При формите за множествено и двойствено число на простия аорист е липсвала омонимия между глаголните флексии за минало време във второ и трето лице: падеге (2 л. мн. ч.), падеж (3 л. мн. ч.); падега (2 л. дв. ч.), падеге (3 л. дв. ч.)⁴. Този факт би могъл да се обясни, ако се предположи, че е съществувала разлика във фреквентността при употребата на отделните форми за минало време. Ако изхождаме от начина, по който И. Добрев представя живота на древните славянски племена (Добрев 2007: 28), можем да направим извода, че ценност е бил колективът, а не отделната личност. Вероятно когато се е разказвало за миналото, предпочитани са били несъвпадащите формално плурални аористни форми, при които е липсвала омонимия във второ и трето лице. Поначало може да се предположи, че разказът за миналото в племенната общност е бил свързан не със съдбата на отделна личност, а на целия колектив.

Тъй като съществуващата омонимия не е преодоляна и в съвременния етап от развоя на езика, се опитахме да анализираме езиковите средства, с чиято помощ е предадено значението *трето лице* в евангелския разказ „Слагат на главата на Исус венец от тръни“. Примерите са ексцерпирани от Зографското евангелие,

³ Примерите са на К. Мирчев (Мирчев/Mirchev 2000: 103).

⁴ Примерите са на К. Мирчев (Мирчев/Mirchev 2000: 103).

използван е откъдет, публикуван в „Старобългарски език. Текстовете и речник“ (Стоянов, Янакиев/Stoyanov, Yanakiev 1976: 39).

Глаголните форми, които привлякоха вниманието ни, са част от следните фрази и изречения: *тогда же пилатъ поятъ исъ ви і воіни съплетъше отъ тръинъ вѣньць възложиша на главѣ емоу і възрижъ прарѣдънѣ обѣша і і пождаахъ къ н'емоу і глаахъ [...] изиде же пакъи пилатъ възъ [...].*

В изречението *воіни съплетъше отъ тръинъ вѣньць* откриваме глаголна форма за първи сигматичен аорист в множествено число с преминала сигма в *-х-* (в случая *-и-* заради предната носова гласна *ѧ*). Експлицитният подлог *воіни* тук е задължителен въпреки липсата на омонимия при аористните форми за второ и трето лице, множествено число, защото е необходимо да бъдат разграничени новите действащи лица от агенса в първото изречение – *Пилат : воіни*. Следващите действия имат един и същи агенс, което в съчетание с различните форми за второ и трето лице множествено число позволява изпускането на подлога. Първите две са в минало (свършено) време: *възложиша, обѣша*, а следващите – в имперфект: *пождаахъ, глаахъ*. Примерите обаче показват, че невинаги, когато сказуемото е образувано от глаголна форма за минало време във второ или трето лице, единствено число, употребата на експлицитен подлог е задължителна. След изречението *пилатъ поятъ исъ* откриваме *ви і*. Близостта на двете конструкции, еднаквият агенс са контекстови фактори, позволяващи избягването на двусмислието. При смяна на действащите лица подлогът се появява отново, за да разреши възможното противоречие: *изиде же пакъи пилатъ възъ*. В статията „Многозначност и синонимия на граматическите форми за лице“ М. Велева дефинира понятието „контекстуална синонимия“ (Велева/Velleva 1985: 30). Първата част от определението тълкува случаите на съвпадение между синтагматично и парадигматично значение.

Може да се каже, че това е обяснение на механизма, по който се осъществяват различните видове транспозиции. Вторият случай на контекстуална синонимия обхваща моментите, в които „съвпадат синтагматични значения на различни граматически форми, отнасящи се към една и съща граматическа категория“ (Велева/Velva 1985: 30). Прецизността на определението е очевидна, но е необходимо да отбележим, че контекстът е не само място, където функционират омонимни форми, но той позволява и тяхното правилно възприемане. Би могло да се твърди, че в периферията на ФСП *персоналност* трябва да се прибави и равнището на дискурса. Той е неезиково средство, но е способен да разрешава случаите на многозначност. А. В. Бондарко отбелязва, че семантиката на *персоналността* „може да се реализира не само в отделно изказване, но и на равнището на цялостния текст“ (Бондарко/Bondarko 1991: 12)⁵. *Персоналността* като ФСП е много тясно свързана с процеса на комуникация.

В следващите абзаци от настоящия текст обект на анализ ще бъде значението *свидетелственост*, тъй като морфемата *-х-* (и нейният аломорф *-ш-*), която е негов показател, изразява и персонална семантика. Липсата на свидетелска морфема при аористните форми за второ и трето лице вероятно би могла да бъде обяснена, ако се имат предвид динамичните отношения, съществуващи между участниците в комуникативния акт и по-точно – размяната на комуникативните роли (говорещ и слушащ). Ясно е, че за да се осъществи процесът на вербално общуване, са необходими поне двама комуникатори. Ако употребата на минало време е основна, изглеждащата странно липса на граматикализация може би е проява на езикова икономия. Говорещият и слушащият непрекъснато разменят ролите си. Адресантът предполага задължителността на адресат. Когато говори за минали събития, говорещият субект (първото граматическо лице) обикновено се представя като свидетел (*аз видях, ние видяхме*). Обръщайки се към своя събеседник обаче, той употребява немаркирани със свидетелственост второлични конструкции от типа *ти видя*. С други думи, ако говорещият е използвал аористни форми, за да опише

⁵ Преводът е на Кр. Чакърва.

собствените си действия (*аз видях, дойдох, направих*), той би могъл да „прехвърли“ значението *свидетелственост* и върху действия, извършени от второто (или третото) лице. Тази специфика потвърждава мнението на И. Кръпова, според която „говорещият има йерархически по-висок „ранг“ от адресата“ (Кръпова/Кгарова 2014: 15).

Бихме искали да обърнем внимание върху малко изследвания факт, че езикови средства, изразяващи недоверие към съобщаваната информация, понякога се комбинират със свидетелски словоформи. Явлението би могло да се опише с понятийния апарат на функционално-семантичната граматика като съчетаване на периферийни конклузивни модификатори с глаголни форми, носители на значението свидетелственост. Необходимо е да бъде отбелязано, че тази особеност на БЕ е доловена от И. Куцаров. Любопитен е следният пример, използван от автора: „Дядо Руси беше, може би, единичният човек, който се решаваше да стои отвън (Й. Йовков)“ (цит. по Куцаров/Kutsarov 1985: 113). В него откриваме комбинация от перифериен конклузивен модификатор *може би* и свидетелската словоформа *беше*. Не е важно, че на този етап И. Куцаров все още не тълкува морфемата *-х-* като носител на значението свидетелственост. Цитираното изречение ни подтикна да проверим дали за носителя на БЕ не е важно да разграничи, от една страна, това, на което е бил сигурен свидетел, а от друга – това, което не е убеден, че е видял. Съществуването на подобен стремеж в който и да е език би било странно, но при реконструиране на определени събития разказвачът свидетел би могъл да изяви желание да подчертае онези моменти от събитието, за които не е съвсем сигурен дали са били такива, каквито той ги е засвидетелствал. Преди да преминем към коментар на ексцерпирани от нас примери, е необходимо да направим още едно уточнение. В БЕ съществуват глаголи, назоваващи действителен признак, който обаче е несъотносим с реалността: *Все пак преди три и половина месеца се телепортираха в Делфи, когато Тразимед, Хектор и останалите спряха синия лъч* (bas.bg). „Свидетел“ на такива действия може да бъде или повествователят в художествени произведения, или герой от филмови, театрални сюжети. Ние приемаме, че част от описаните езикови средства в подточка

„3.4.2.3“ от „Очерк по функционално-семантична граматика на българския език“ (Куцаров/Kutsarov 1985) е възможно да се използват за изразяване на съмнение към субективно действие, свидетел на което може да бъде определена личност (в случая повествователят): „Краските се сливаха с гласовете и песните и целият двор като че ли се люлееше в пространството (Л. Стоянов) (цит. по Куцаров/Kutsarov 1985: 113). Примерите, ексцерпирани от нас, са от Българския национален корпус. Използвана е формулата за наредена заявка: <май | уж | надали | едва ли * {POS=V}>. Тук ще цитираме няколко изречения, в които действията, означени с глаголните форми, могат да са част от обективната действителност, за да се докаже тезата, че в определени контексти свидетелят на даден факт наистина може да изрази съмнение в собствената си свидетелска позиция: *Май* валеше; Куик *едва ли* имаше още много муниципи; *Май* беше кибритена кутийка; Тук *май* имаше временен бивак; *Май* бях влюбен.; *Уж* търсеха стари учебници в училищата; *Преди време май* получих от тях едно доста остро писмо и др.

Периферийните конклузивни модификатори разколебават изразената свидетелственост в структурата на глаголните форми, с които са свързани, но смислово могат да се отнасят и към друга част на изречението. Йовковият пример „Дядо Руси беше, може би, едничкият човек, който се решаваше да стои отвън“ е показателен в това отношение. Тук лексикалният модификатор не е в препозиция спрямо глаголната форма, каквато е обичайната практика в българския език. Обособяването му вероятно е решение на автора, което цели постигането на определен стилистичен ефект. Глаголът *съм* е част от съставното именно сказуемо *беше човек*. Повествователят едва ли изразява съмнение точно в тази своя констатация. От значение е обстоятелството, че съществителното име *човек*, което е част от съставното именно сказуемо, има като предпоставено съгласувано определение членуваното прилагателно име *едничкият*. *Може би* е лексикален модификатор, свързан по-скоро с тази именната фраза, а не с глаголната форма *беше*. Сякаш нещо възпрепятства употребата на директната формулировка *беше едничкият човек*. Конклузивният модификатор на практика „смекчава“ песимистичния извод.

Подобна е ситуацията в изречението *Мили Боже, тук май имаше прекалено много дружества*, в което частицата *май* не може да бъде отнесена категорично към глаголната форма *имаше*. Подложено на съмнение е не съществуването на дружества, а големият им брой. Допустима е трансформацията *Май прекалено много дружества имаше тук*.

В заключение ще обобщим, че в СБЕ персоналната семантика може да се изразява с голяма част от езиковите средства, които са обект на изучаване от страна на функционално-семантичната граматика: суперсегментни, лексикални, лексикално-граматични, морфологични, синтактични. Свързаната с персоналните значения *свидетелственост* може да бъде изразена и по лексикален начин, а съмнението в нея – чрез възходяща интонация, въпросителни изречения, конклузивни периферийни модификатори. За да бъде продължена интересната съпоставка между свидетелствеността и персоналността, е необходимо по-задълбочено изследване.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Бондарко/Bondarko 1976:** Бондарко, А. В. *Теория морфологических категорий*. Ленинград: Наука, 1976. [Bondarko, A. V. *Teoriya morfologicheskikh kategoriy*. Leningrad: Nauka, 1976.]
- Бондарко/Bondarko 1991:** Бондарко, А. В. Общая характеристика семантической категории и поля персональности. // *Теория функциональной грамматики*. Санкт-Петербург: Наука, 1991, 5 – 14. [Bondarko, A. V. *Obshchaya harakteristika semanticheskoy kategorii i polya personal'nosti*. // *Teoriya funktsional'noy grammatiki*. Sankt-Peterburg: Nauka, 1991, 5 – 14.]
- Бояджиев, Куцаров, Пенчев/ Boyadzhiev, Kutsarov, Penchev 1998:** Бояджиев, Т., И. Куцаров, Й. Пенчев. *Съвременен български език*. София: Петър Берон, 1998. [Boyadzhiev, T., I. Kutsarov, Y. Penchev. *Savremenen balgarski ezik*. Sofia: Petar Beron, 1998.]
- Бъркалова/Barkalova 2011:** Бъркалова, П. *Българският синтаксис – познат и непознат*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2011. [Barkalova, P. *Balgarskiyat sintaksis – poznat i nepoznat*. Plovdiv: UI “Paisii Hilendarski”, 2011.]
- Велева/Veleva 1985:** Велева, М. Многозначност и синонимия на граматичните форми за лице. // *Език и литература*, 1985, кн. 6, 30 – 41. [Veleva, M. *Mnogoznachnost i sinonimiya na gramatichnite formi za litse*. // *Ezik i literatura*, 1985, kn. 6, 30 – 41.]
- Георгиев/Georgiev 1991:** Георгиев, Ст. Функционална морфология. Персоналност. // *Българска морфология*. Велико Търново: Абагар, 1991, 364 – 367.

- [Georgiev, St. Funktsionalna morfologiya. Personalnost. // *Balgarska morfologiya*. Veliko Tarnovo: Abagar, 1991, 364 – 367.]
- Добрев/Dobrev 1982:** Добрев, И. *Произход и значение на праславянското консонантно и дифтонгично склонение*. София: Издателство на БАН, 1982. [Dobrev, I. *Proizhod i znachenie na praslavyanskoto konsonantno i diftongichno sklonenie*. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 1982.]
- Добрев/Dobrev 2007:** Добрев, И. *Българският език*. Линц: Slavia, 2007. [Dobrev, I. *Balgarskiyat ezik*. Lints: Slavia, 2007.]
- Дякова/Dyakova 1971:** Дякова, С. За категорията лице в български и английски език. // *Филологически изследвания. Сборник с доклади по случай 80-годишнината на БКП*. София: Наука и изкуство 1971, 109 – 119. [Dyakova, S. *Za kategoriyata litse v bulgarski i angliyski ezik*. // *Filologicheski izsledvaniya. Sbornik s dokladi po sluchay 80-godishninata na BKP*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1971, 109 – 119.]
- Иванова/Ivanova 2013:** Иванова, В. За експликаторите на функционално-семантичната категория *персоналност* в българския език. // *Международна интернет конференция „Славянските етноси, езици и култури в съвременния свят“*, Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2013, 223 – 230. [Ivanova, V. *Za eksplikatorite na funktsionalno-semanticnata kategoriya personalnost v bulgarskiya ezik*. // *Mezhdunarodna internet konferentsiya „Slavyanskite etnosi, ezitsi i kulturi v savremenniya svyat“*, Veliko Tarnovo: UI “Sv. sv. Kiril i Metodiy”, 2013, 223 – 230.]
- Кръпова/Крарова 2014:** Кръпова, И. *Морфосинтаксис на личните глаголни форми в българския език*. София: Лик, 2014. [Krapova, I. *Morfosintaksis na lichnite glagolni formi v bulgarskiya ezik*. Sofia: Lik, 2014.]
- Куцаров/Kutsarov 1985:** Куцаров, И. *Очерк по функционално-семантична граматика на българския език*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 1985. [Kutsarov, I. *Ocherk po funktsionalno-semanticna gramatika na bulgarskiya ezik*. Plovdiv: UI “Paisii Hilendarski”, 1985.]
- Куцаров/Kutsarov 2011:** Куцаров, И. *Актуална морфология*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2011. [Kutsarov, I. *Aktualna morfologiya*. Plovdiv: UI “Paisii Hilendarski”, 2011.]
- Леков/Lekov 1968:** Леков, И. *Кратка сравнително-историческа и типологическа граматика на славянските езици*. София: Издателство на БАН, 1968 [Lekov, I. *Kratka sravnitelno-istoricheska i tipologicheska gramatika na slavyanskite ezitsi*. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 1968.]
- Мирчев/Mirchev 2000:** Мирчев, К. *Старобългарски език*. Велико Търново: Фабер, 2000 [Mirchev, K., *Starobalgarski ezik*. Veliko Tarnovo: Faber, 2000.]
- Мутафчиев/Mutafchiev 1964:** Мутафчиев Р. *Сегашно историческо време в съвременния български език*. София: БАН, 1964 [Mutafchiev, R., *Segashno istoricheskoto vreme v savremenniya bulgarski ezik*. Sofia: BAN, 1964.]
- Ницолова/Nitsolova 2008:** Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008. [Nitsolova, R. *Balgarska gramatika. Morfologiya*. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”, 2008.]
- Ницолова/Nitsolova 2012:** Ницолова, Р. За формалните промени при граматикализацията. // *Езикът на времето. Сборник с доклади по случай 70-годишния*

юбилей на проф. д.ф.н. Иван Куцаров. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2012, 50 – 58. [Nitsolova, R. Za formalnite promeni pri gramatikalizatsiyata. // *Ezikat na vremeto. Sbornik s dokladi po sluchay 70-godishniya yubiley na prof. d.f.n. Ivan Kutsarov*. Plovdiv: UI “Paisii Hilendarski”, 2012, 50 – 58.]

Попов/Роров 1941 [на корицата – 1942]: Попов, Д. *Българска граматика*. София: Христо Г. Дановъ, 1941. [Popov, D. *Balgarska gramatika*. Sofia: Hristo G. Danov, 1941.]

Стоянов, Янакиев/Stoyanov, Yanakiev 1976: Стоянов, С., М. Янакиев. *Старобългарски език. Текстове и речник*. София: Наука и изкуство, 1976 [Stoyanov, S., M. Yanakiev. *Starobalgarski ezik. Tekstove i rechnik*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1976.]

Чакърова/Chakarova 2018, ръкопис: Чакърова, Кр. *Лекции по функционална граматика* (ръкопис). Пловдив, 2018. [Chakarova, Kr. *Leksii po funkcionalna gramatika* (rakopis). Plovdiv, 2018.]

Чакърова/Chakarova 2019: Чакърова, Кр. Към въпроса за структурата на функционално-семантичното поле на генеричността в съвременния български език. // *Българистични езиковедски четения. Материали от Международната конференция по случай 130-годишнината на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, 19 – 20 ноември 2018 г.* София: Факултет по славянски филологии, СУ „Св. Климент Охридски“, 2019, 176 – 186. [Chakarova, Kr. Kam voprosa za strukturata na funkcionalno-semantichното pole na generichnostta v savremenniya balgarski ezik. // *Balgaristichni ezikovedski cheteniya. Materiali ot Mezhdunarodnata konferentsiya po sluchay 130-godishninata na Sofiyskiya universitet „Sv. Kliment Ohridski“, 19 – 20 noemvri 2018 g.* Sofia: Fakultet po slavyanski filologii, SU „Sv. Kliment Ohridski“, 2019, 176 – 186.]